

Riyaziyyatçının bənzərsiz şeir dünyası

Maarifə Hacıyeva

Hamlet İsxanlını 1980-ci illərin sonlarından tanıyıram. Bir universitetdə işləyirdik. Gənc elmlər doktoru riyaziyyat kafedrasına rəhbərlik edirdi. Ciddi, təvazökar insan, mükəmməl riyaziyyatçı kimi tanınırdı. Ancaq poeziya ilə, ədəbiyyatla əlaqəsindən xəbərsizdim. Sonra mən bir neçə il Türkiyədə (universitetdə) işlədim. Bakıdan uzaqda olsam da, mətbuatda Hamlet İsxanlının Xəzər Universitetinin qurucusu və rektoru kimi fəaliyyətini izləyir, şeirlərindən nümunələri oxuyurdum. Sonralar "Təzadlar", "Bu da bir həyatdı", "Döndüklər" adlı şeir kitablarını da oxudum. Haqqında yazılmış "Alim və qurucu ömrü", "Hamlet İsxanlı: Bu dünyaya nə gətirdim?" adlı iki kitabla tanış oldum. Azərbaycanlı elm və sənət adamlarının, eləcə də çox müxtəlif ölkələrdən dəvət olunan görkəmli mütəxəssislərin iştirak etdiyi "Elm və sənət məclisi", Hamlet İsxanlının rəhbərlik etdiyi bu elmi seminarların şöhrəti haqqında eşitdim, eyni adlı kitabı oxudum. Son dövrlərdə yazılmış şeirlərinin və adını kitaba verdiyi poemaların daxil olduğu "Ziyarət" kitabını birnəfəsə oxudum. Şeirlərində diqqətimi cəlb edən çox şeylər gördüm və bu gözəl alimin zəngin şeir dünyası ilə daha yaxından maraqlandım. Anladım ki, Hamlet şeir yazmaq xatirinə yox, daşdığı fikir yükündən azad olmaq üçün qəlbindəkiləri sətirlərə köçürür, düşüncələrini poetikləşdirir. Özü də sevə-sevə, çərçivələr içində deyil, öz dünyası içində...

Qayda yaradanam, qayda pozanam,

Sufiyəm, Dərvişəm, Dəli Ozanam.

Şairlik sevdası yoxdur başımda,

Məhəbbət coşanda şeir yazanam.

Onun ciddi elmi axtarışları ilə bağlı yazılan məqalələrlə bərabər, şeirləri haqqında tanınmış insanların söylədikləri də fikrimə şərik oldu.

Ədəbiyyatımızın yaxın dostu Əhməd Şmidenin yazdığı "Şeirlərini oxuyarkən bir daha mənə aydın oldu ki, riyaziyyat ilə şeiriyyət arasında qəribə bir ünsiyyət var. Dünya şöhrətli bir riyaziyyatçının eyni zamanda dərin duyğulu bir şair olmasını ayrı cür izah edə bilmirəm" sözlərindən sonra Xudu Məmmədovu xatırladım. Məşhur kristalloqraf professor Xudu Məmmədov həm də yüksək zövqlü ədəbiyyatçı idi. Məşhur rübai ustası Ömər Xəyyamın ciddi riyazi əsərlərin müəllifi olduğu, ədəbiyyatı sevgilisi, həkimliyi kəbinli arvadı hesab edən Çexovun ədəbi yaradıcılığı barədə düşündüm və fitri istedadın təbiətşünaslıq və ədəbiyyat-incəsənət sahələrində eyni zamanda parlaya biləcəyinin, onun çoxşaxəliliyinin danılmaz bir həqiqət olduğunu bir daha dərk etdim.

Hamlet İsxanlının mövzuları, hadisələri ustalıqla şeirə gətirməsi, şeirlərindəki fəlsəfi düşüncə tərzini dini təsəvvüfi mövzulara yanaşması diqqətimi çəkdi və odur ki, ciddi bir riyaziyyat aliminin fikir, duyğu və bədii-estetik baxımdan cəlbədicisi şeir dünyasına qərğ oldum.

Onun klassik məhəbbət mövzusunda yazdığı şeirlərinə sakitlik və həlimlik xasdır. Bu şeirlərdə hay-küylü, dəbdəbəli, çox bər-bəzəkli fikirlərə, demək olar ki, rast gəlinmir. Bu sakitlik bəlkə də zahiri xüsusiyyətdir.

Bəxtiyar Vahabzadə demişkən, "ən böyük atəş də buz içindədir". Əslində isə, zahiri qatın arxasında qəribə bir təlatüm gizlənmişdir, zənnimcə.

Məcnun olub, dərqli eşqlə səhralara üz tutmadım,

İnsanlardan uzaq düşüb ceyran-cüyür ovutmadım,

Xəyallara səcdə qılıb vüsalını unutmadım...

Sadəcə, çox sevdim səni,

Sənə sevdim çox sadəcə!..

Səni sevdim gündən-günə daha dolğun, daha incə,

Düşünmədən, daşınmadan, bər - bəzəksiz, çox sadəcə.

Səni sevdim yerə həsrət yağış kimi, leysan kimi

Səni sevdim gözəlliyə heyran olan insan kimi,

Sadəcə, çox sevdim səni,

Səni sevdim çox sadəcə!..

"Sevənlərə", "Görüş yerimiz", "Dedim - dedi", "Gözəldir", "Hicran", "İkimizdən birimiz", "Sən sevdiyin bir gənc idi", "Nə yaxşı ki" və onlarla digər gö-zəl sevgi şeirlərində də şairin özünəməxsus məhəbbət əxlaqını, sevgi fəlsəfəsini görmək olur. Şairin Moskvada nəşr olunan və populyarlıq qazanan "Контрасты" kitabının arxa cildində yazılmış təqdimatdan gö-türdüyümüz aşağıdakı ifadə onun sevgi lirikasının tərcümədən sonra da güc və gözəlliyini qoruya bildiyini göstərir: "Hisslərin ürəkdən gələn səmimiliyi poetik formaların gözəl və heyrətədirici dərəcədə yığcamlığı ilə qovuşaraq onu (Hamlet İsxanlı-M.H.) sevgi lirikasının mötəbər ustası kimi tanıtdırır".

Onsuz da sevgi ürəkdədir. Ürəyin isə görünən tərəfi yoxdur. Şeir - sənət adamları bu görünməyən təlatümə şeirdən ayna tuturlar. Hamlet İsxanlı da daxili təlatümü abır-həya, incə bir etika ilə ifadə edir:

Qüdrətdən pay versin Füzuli, Xəyyam,

Vəsfinə gücüm yox, özgədir əyyam,

Gözlərim söyləyir sənə sevgimi,

Neyləyim, dilimi bağlayıb həyam.

İnsan bilir ki, həyat müvəqqətidir, heç kəc bu dünyanın daimi sakini deyil. Lakin yenə gecə-gündüz çalışır, amalı uğrunda mübarizə aparır. H. İsxanlı həyatın təzadlarına optimist yanaşır, sonu olmayan, nəhayətsiz eşqi tərənnüm edir və bitib-tükənməyən həyat eşqini alqışlayır.

Ürəyə düşən iz itmir ki, itmir,

Eşqin tərənnümü bitmir ki, bitmir.

Bəstəkar, ya şair, alim, ya rəssam

Ömür həsr etsə də, yetmir ki, yetmir.

Hamlet İsxanlı şeirin müxtəlif forma və janrlarına müraciət etmiş, o cümlədən bayatı, rübai də yazmış, istifadə etdiyi hər klassik formada yeni - gah qəmli, gah sevinc dolu, gah fəlsəfi, gah da şux, zarafatyana düşüncələri poeziyaya gətirə bilmişdir.

Ağır oldu bu il yüküm,

Alnım dərdədən büküm-büküm,

Daş, dəmir də bahalaşdı,

Başıma hardan daş töküm?!

"Başa daş tökmək" dərdin böyüklüyü baxımından bir bədii gerçəklikdir. Klassik rübai janrında yazılmış bu dördlük şairin xırda məişət ehtiyaclarından yaranan ah - ufu deyil, 90-cı illərin əvvəllərində ölkəmizin yaşadığı sıxıntılar dövrünün yaratdığı çətinliklərin şux bədii ifadəsidir.

Onun bayatı, yarpaq və məcazlar adlandırdığı dördləmələrində bu düşüncə tərzinin bədii ifadəsi az deyil. Kür çayını "Dəli Kür" kimi tanımış və sevmişik, indi onun üzərində tikilən bəndlər Kürün təbiətinə, ruhuna toxunmurmu görəsən?

Dəli Kür, sənə kim verdi bu adı?!

Min illər qarşını heç kim almadı.

İndi ki, qoluna bəndlər vuruldu,

Səndə dəliliyədən əsər qalmadı.

Torpaq, Vətən, dünya, insanın özü ilə hesabatda gəldiyi etiraf, təklif... Bunlar ədəbiyyatda hər zaman işlənən klassik fəlsəfi mövzular olsa da, hər yaradıcıda özünəməxsus bir şəkildə meydana çıxır. Dünya haqqında fəlsəfi düşüncələr poeziyamızda əsrlərlə işlənmiş mövzulardandır. Dünyadan doymamaq, dünyadan kam almaq və ya almamaq, dünyaya sığmamaq, dünyanın kimsəyə qalmaması... Mücərrəd olduğu qədər də dərin fəlsəfi bir anlayış daşıyan dünya poeziyamızda bu parametrlərlə, öz ziddiyyətləri və həqiqətləri ilə ifadə edilmişdir. H. İsxanlının "Dumanlı dünya", "Baş açmadım bu dünyadan", "Dünya" şeirləri də şairin "gəlimli - gedimli, bir ucu ölümlü" dünya ilə baş-baş qalmasıdır, onunla söhbətdir, insan varlığının və yoxluğunun poetik-fəlsəfi ifadəsidir.

Zərif şamdır hər yaranan, yanır, yanır, yoxa çıxır,

Kim yandırır, kim söndürür, bu gərmiş kimlər baxır?!

Göylər consuz, vaxt hüdudsuz, bilinməyir əvvəl - axır,

Ənginlikdən ağıl çaxır, Tanrı ahəngidi dünya.

İstər "Dünya", istərsə də "Baş açmadım bu dünyadan" şeirində dünyanın mənzərəsindəki təzadlara şair özünəməxsus bir fəlsəfi açıqlama verir:

...Tarix mürgü içindədi, yaddaşında yatır nələr...

Bir tərəfdə qurd ulaşır, bir tərəfdə quzu mələr.

Sükunətin sinəsində rəqs eyləyir vəlvələlər,

Ölüm-dirim davasıdı, amansız cəngidi dünya.

İnsan çox vaxt dünyada bir genişlik tapmaq, rahat nəfəs almaq, mənən arınmaq üçün etiraf adlanan bir anlayışla üz-üzə dayanmalı, öz-özünə hesabat verməli olur. Bu hesabatı cəsarət adlandıran B. Vahabzadə -

Etiraf - cəsarət, etiraf - hünər,

Etiraf - təmizlik, paklıq, ucalıq! - deyir.

H. İsaخانlının "Etiraf" adlı bir şeiri var. Bu şeirdə şair:

.....

Məhəbbətsiz yazmaq könlümə yatmır.

Ancaq sevgilərim çiçək açanda,

Ay buluddan qaçıb şölə açanda,

Qəlbimdə yazılır sirli nəğmələr,

İçimdə səslənir həzin nəğmələr,

Şeirlə qururam hər bir cümləni,

Şeirlə anıram külli-ələmi

- etirafı səmimi olmaqla bərabər, onun şeirlərinin doğulduğu ələmi də göz qarşısında sərgiləyir. Bu səmimiyyət şairin "Təklük", "Oldu", "Arzu", "Kim kimi yaratdı?", "Mən ki sənə demişdim" kimi şeirlərində öz fəlsəfi anlamını qoruyan bir arzu, bir təsdiqdır. Şeir yazmağa necə gəldiyini, nə cür yazdığını və bu işə niyə davam etdiyini (görməli alim öz qarşısına belə sual qoya bilər) qələmə aldığı və "Bağışlayın/ Gücüm yox, bu olasıydı / Bu uşaqlıq sevdasıydı..." etirafı ilə bitirdiyi gözəl şeirlərində də o, çox səmimi və açıqdır.

Dünya mətbuatında təbiəti mühafizə məsələsindən tez-tez, özü də təşvişlə söhbət açılır. Bu gün Engelsdən sitat gətirmək dəbdən düşsə də, vaxtilə Engelsin təbiət ahənginin pozulmasında insanların etdiklərinin çox vaxt qayıdıb özlərinə zərər verməsi fikrinin doğru olduğunu söyləməmək haqsızlıq olardı. Engelsin "Təbiət

üzərindəki qələbələrımızlə çox da öyünməyə, hər qələbəmiz üçün təbiət bizdən intiqam alır" fikri bu gün də çox müasir səslənir.

İnsanın təbiəti müəyyən dərəcədə öz arzularına uyğunlaşdırması dünyanın ekoloji tarazlığının pozulmasına gətirib çıxarmışdır ki, bu tarazlığı əvvəlki halına gətirməkdə insan gücsüzdür. Mütəxəssislər təbiətdəki tarazlığın pozulmasının səbəbini elə təbiətin insandan küsməsində, insanla barışmaq istəməməsində görür.

H. İsxanlı təbiətin bu qırğınlığına poetik mənə verməkdə ustadır:

Yolları örtüdü mü dumanlı pərdə?

Təmiz hava qalmadımı göylərdə?

Daha yoxmu sizi sevən bu yerdə?

Küsdünüzmü qadir haqdan, durnalar?

Təbiətin insanla acıqlı bir şəkildə üz-üzə dayandığı çağımızda insan öz əməmindən xəcalət çəkmədiyi üçün kütləvi qırğınlar davam edir, ətraf mühit çirklənib məhv olur, şairin bir şeirində dediyi kimi kəndlilər köç edir, ocağından ayrı düşür, sonunda "Şəhəri görməyə gəldi/şəhərdə ölməyə gəldi". Və uzaq ellərə, sevgilimizə xəbər göndərdiyimiz durnalar, uzaqdan bizə xəbər gətirən durnalar daha gəlmiş, görünmüşlər... İnsanın yaratdığı kimyəvi zavodlar və laboratoriyaların təbiətə vurduğu ziyanı təbiət insanların özünə qaytarır.

Hamlet İsxanlı öz "Zarafatyana" yazdığı şeirlərində də insanın təbiətini, xasiyyətini təbiətin rəngarəngliyi və tərsliyi ilə qoşalaşdırır:

Təbiət insanla ittifaq qurmur,

Günəş istəyirsən, sulu qar yağır.

Yar üçün özünü lap oda da vur

Yenə də başına tufanlar yağır.

Dini ziyarətlərə, o cümlədən Həcc ziyarətinə yasaq qoyan Sovet hökumətinin süqutundan sonra bir çox milli-mənəvi dəyərlər kimi, Həcc ziyarəti də aktivləşməyə başladı. Əsl müsəlmanlar sidq-ürəklə bu ziyarətə gedib, o müqəddəs yerləri ziyarət etməyi özlərinə borc bildilər.

Allahın bağışlayan, rəhmli, mərhəmətli (Ər-Rəhim Ər-Rəhman) olduğuna inanan bir çox insanlar da günahlarının bağışlanması üçün Həcc ziyarətinə getməyi üstün tuturlar. H.İsxanlıın "Hacı oldun, çox mübarək" şeiri bu mənada çox diqqətçəkici və məna yüklüdür.

Şeirlərinə xüsusi bir fəlsəfi düşüncə hakim olan H. İsxanlıın poeziyasında həyatla ölüm, xeyirlə şəər, yaxşı ilə yaman, sevinclə intizar, kədərlə güman, günəşlə zülmət, zalımlıqla mərhəmət, böyüklə kiçik, enişlə yoxuş

təzadlı bir şəkildə qarşılaşdırılır, heç kimə oxşamayan poetik ifadə qüdrəti, həssaslıq və zərifliklə yoğrulmuş poetik-fəlsəfi düşüncə oxucunu qoynuna alıb aparır.

...Zalımların qəlbi daşdır, çətin əriməyi var,

Mərhəmətli insanların ipəktək ürəyi var.

...Söz, qafiyə, mənə, ahəng ipə-sapa yatmadı,

Məxrəc böyük, qiymət kiçik, ölçülərim çaş oldu.

Yollar eniş, yollar yoxuş, yollar duman içində

Nəqşə cızan kişilərdən millətim çaş-baş oldu.

Nədəndir gen dünya mənə dar gəlir,

Sevinc üz döndərir, intizar gəlir,

Kişiyə ağlamaq yaraşmasa da,

Bəzən ağlamamaq mənə ar gəlir.

Doğru yolun hökmü ağır,

Addımbaşı döngələrmiş...

Qəm yağışı və çal-çağır,

Bir-birinə tən gələrmiş.

H. İsxanlı lirik şeirləri ilə yanaşı, irihəcmli "Ziyarət", "Köhnə çıraq" kimi poemaların da müəllifidir. Onun bir çox şeirləri, kitabları rus, çin, ingilis, gürcü, eston və digər dillərə tərcümə edilmiş, özü də S. Ye-senin, Anna Axmatovanın, N. S. Qumilyovun, F. İ. Tutçevin, A. Fetin, V. A. Jukovskinin, ingilis və fransız şairlərinin şeirlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. Onun tərcümələrinin orijinal kimi səslənməsinin böyük sirri tərcümə etdiyi dili mükəmməl bilməsi, həm də ana dilinin şəhdini, ətrini, mayasını, ahəng və poetikaşını dərinləndirən duyması ilə bağlıdır.

H. İsxanlının yaradıcılıq yoluna nəzər saldığım bu kiçik məqaləni oxuyanların bir sualı ilə qarşılaşa bilərəm. "Onun yaradıcılığında bir zəif məqam və ya nöqsan yoxdurmu"? Əlbəttə ki, təfərrüatına getsən, nöqsan da, tənqid də söyləmək mümkündür. Bunu böyütməyə nə var ki?! Mənə görə, dünyanı dəqiq ölçülərlə qiymətləndirən bir riyaziyyatçı şairin yaradıcılığında hiss, həyəcan, duyğu dolu sevginin və fəlsəfi fikrin zərif

ifadəsi nümunə götürüləcək səviyyədədir. Ondan bəhrələnməli çox məqamlar var, çoxuna heç toxuna da bilmədim. Mən bu cəhətlərə aludə oldum, adidə qeyri-adi olanı, sadədə dərinliyi axtardım, tapdım.

Qeyd. Bu yazı müəllifin "Azərbaycan" jurnalında (№ 11, 2010-cu il) çap olunmuş məqaləsinin bir az dəyişiklik edilmiş variantıdır.